

Jan de l'Ors

Jaqueish Ròth segon un conte tradicionau
Il·lustracions de Tomàs Baudoin

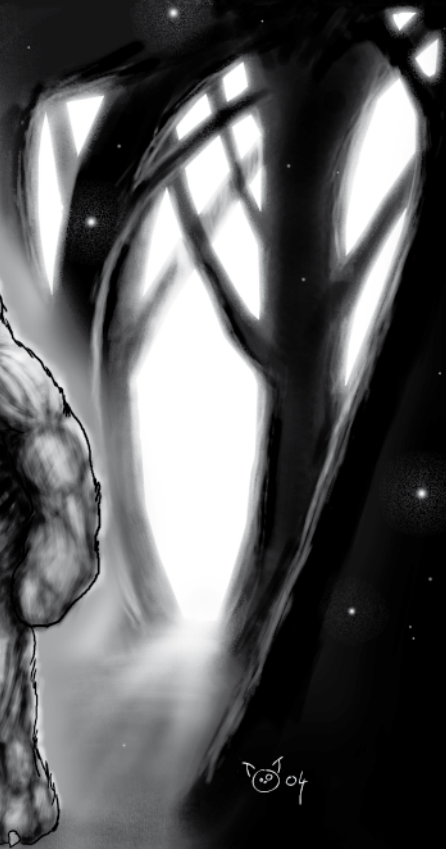

J an de l'Ors

Tèxte de Jaqueish Ròth segon un conte tradicionau
Il·lustracions de Tomàs Baudoin

Un còp èra, ua hemna
qu'amassava sostre en un tojar
entà har lo palhat de las vacas.
Mentre qui èra de cap
a nodar la lheitèra,
qu'entenó a croishir brancas.
Un ors que sortí deu bòsc,
que la gahè
e que se'n la portè.
La hemna qu'èra a las tolas,
que credè que l'ors
e la se volè minjar.
Tot au contra,
non li hasó pas briga de mau.
Totun que's perdó
la coneishença.

© 04

Quan la hemna e s'arregahè, qu'èra dens ua tuta e l'ors que la lecava las mans. L'ors non l'avè pas hèit arren, mes qu'èra plan embarrada ! Ua pèira de las granas, de cent quinaus, que barrava l'entrada de la tuta e que l'empachava de sortir.

Aquera bèstia non li volè pas har mau ; cada dia que partiva tà cercar de qué minjar e que tornava çò qui trobava : mèu, carn, averans, avanhons, amoras, de tot...

La hemna que s'acostumè, per fòrça.

Be calè que s'acostumèsse ad aquera vita. Qué calè har ?

Tant e tant qu'un dia que sentí qu'èra gròssa e qu'anava estar mair.

Alavetz, qu'avó paur. Que's pensè : « E quin serà aqueth mainatge, a qui e's semblarà ? E serà un monstre ? » De tota faïçon, non podè pas qu'atènder l'òra d'amainadar ; que deishava córrer lo temps. E un dia aqueth hilh que vadó ; qu'èra un mainat. Qu'èra beròi com tot, plan hèit ; n'èra pas un monstre, sonque drin de peu suu vente, ua petita tusca, com lo pair son. Que l'aperè Jan pr'amor lo son pair que s'aperava Jan. E dias a dias aqueth Jan que's hasó gran en aquera tuta. L'ors que se n'anava tot dia, com tostemps que tornava barrar la pòrta de la tuta dab la pèira grana de cent quintaus e que partiva tà cercar lo minjar.

Un dia qui èra partit, un arrai de sorelh
que passè per devath de la pèira.

Jan de l'Ors qu'aperè a la mair e que'u demandè :

— Mamà, ça-i véder, qué çò qu'ei aquò de tan beròi ?

— Aquò, gojat, ne'u vederàs pas jamei e jo ne'u tornarèi pas véder,
aquò qu'ei la mei beròja causa qui sia sus tèrra, que s'apèra lo sorelh.

— Mes si ! mamà, que'u tornaram véder, lo dia quan sii jo pro hòrt
entà possar la pèira, veiràs que sortiram d'ací !

— Non sèi pas si ac poderam har ; non sèi pas si t'i escaderàs gojat.

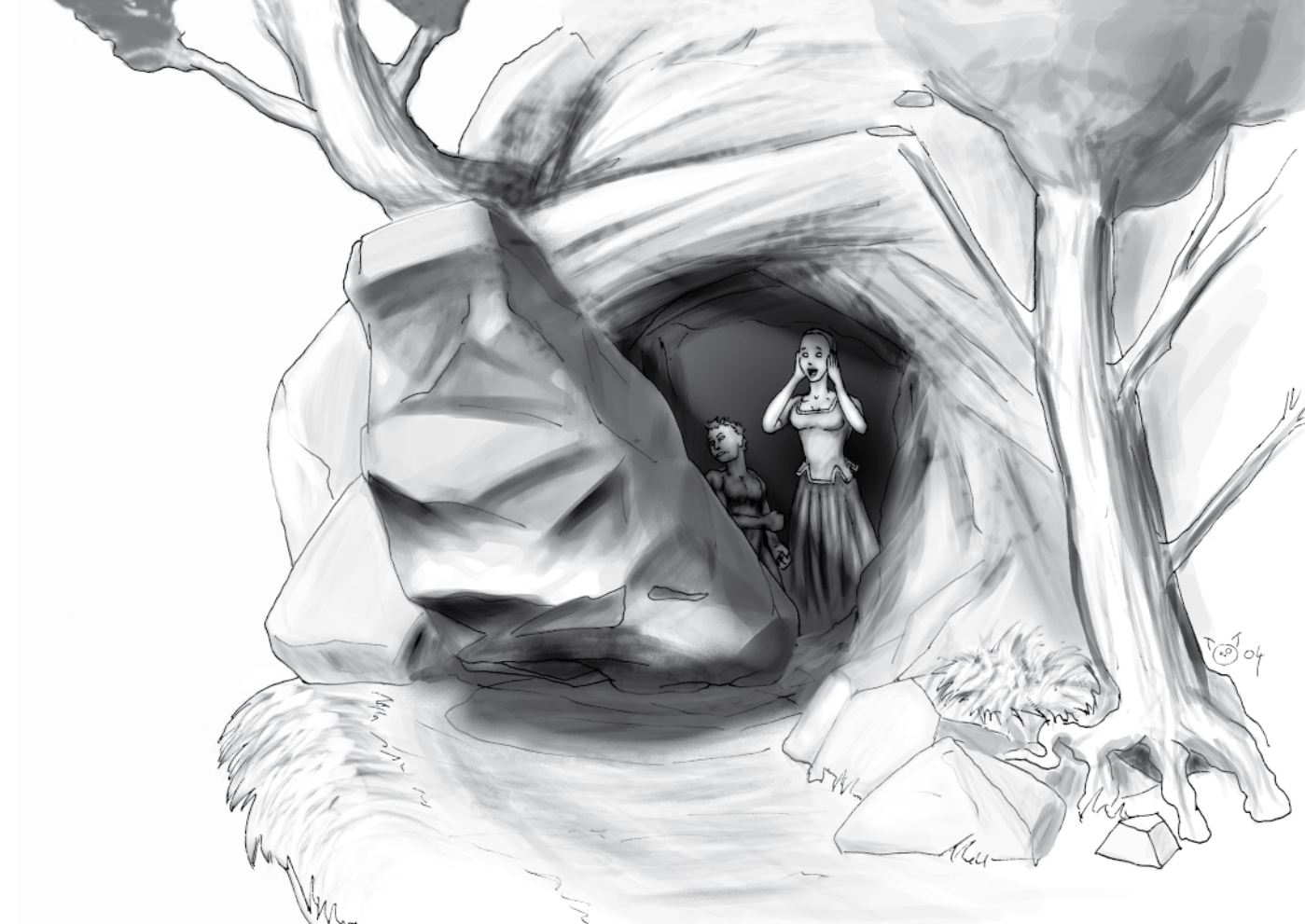

04

E lo temps que passava, lo gojat que pravava,
qu'avè quasi la fòrça deu son pair ; qu'èra hòrt com un ors.
E un bèth dia qui lo Jan de l'Ors e s'essajava
dab l'espatla contra la pèira grana, qu'aperè a la mair :
— Ça-i véder mamà, que crei que la hèi botjar !
Vertat qu'èra, chic o briga que tremolava. La hemna que n'èra contenta
e lo temps que passè drin mei.

Un bèth dia, quan lo pair estó partit, Jan de l'Ors que digó :
— Que vas véder mamà, uei que senteishi que vau
har rotlar aquera pèira grana e que sortiram.
La mair que cridè :
— Lo bon Diu e't posca enténer !

Lavetz, còp sec, lo gojat d'un còp d'espatla
que hasó rotlar la pèira grana de cent quinaus. Libres,
enfin, que s'escapèn de cap au vilatge on èra vaduda la mair.
Mes l'ors qu'entenó la pèira qui rotlava bòsc capvath
e a grans camadas que tornè tà la tuta.
Quan vedó que s'èran escapats que'us corró au darrèr com un hòu.
La hemna ne'n podè pas mei. Viste Jan de l'Ors que la se carguè
suu còth e que tornè partir a hum.
Qu'arribèn au vilatge.

Aquiu, bèth temps avè, que la credèn morta.
Lo pair e la mair sons qu'èran morts de chegrin.
Quan los deu vilatge e la vedón tornar que'u digón :
— On èras tu donc passada despuish tant de temps ?
Que'us contè l'istuèra soa mes arrés non la volón créder.
Que's pensavan qu'avè avut lo petit dab...
qu'èra partida... e que...
Arrés non volón créder de qu'èra l'ors qui l'avè hèit aqueth mainatge.
Non l'acceptèn pas, non l'aimèn pas, au son petit tanpòc.
Que'u hiquè a l'escòla mes de tant qui èra hòrt,
en tot s'amuser que hasè mau aus autes eslhèves.
Sonque en los comptar, en los tocar dab lo dit que'us hasè càder tà tèrra.
E tots de plorar :
— Jan que m'a hèit mau !
— Jan qu'ei maishant !

E Jan per ací e Jan per acerà, la mair ne'n podè pas mei, que n'avè hartèra de tots aqueths planhius. E tà fenir, un bèth dia, lo regent de l'escòla que l'anonciè : ne'u poish pas mei guardar, dab eth que i a tròp de pagalha.

Lavetz la mair que'u hiquè tà apréner lo mestièr de haure. De tan hòrt qui èra qu'ac copava tot. Lo haure qui l'aimava hèra, que n'èra desolat. Bèthlèu, Jan de l'Ors qu'estó hart d'aquera situacion e que digó a la mair :

— Escota'm, jo que me'n vau d'ací, que vau anar córrer lo monde e véder si'm poish anar ganhar la viòca aulhors. Quan agi hèit fortuna que tornarèi.

La soa mair que'u digó :

— Praube petit, sèi pas jo... Lhèu que vau mei que te n'anes, pr'amor, vertat qu'ei, ací, non pòts pas har arren.

Que tornè véder au haure. Que i avè, pausat aqui
en un canton de la hargu, un èish de carreta de nau quinquaus.
Que demandè au haure de' u har ua cana.
Lo haure qu'arrefusè, qu'èra tròp dur.
Lavetz Jan de l'Ors que prenó l'èish,
que'n pleguè un cap
suu jolh tà se'n har
ua beròja cana
e que partí
peu monde
en la har virolejar
au cap deus dits.

En tot caminar, qu'encontrè un gigant qui jogava aus carrats dab ua arròda de molin. Que'u digó :

- B'ès hòrt! E quin t'apèras ?
- Que m'apèri Arròda de Molin e tu quin t'apèras ?
- Jo que m'apèri Jan de l'Ors, pr'amor lo pair men qu'ei un ors. Arròda de Molin qu'èra espantat per la cana de nau quintaus.

Jan de l'Ors que'u digó :

- E'm vòs seguir capvath deu monde ? Que haram causas de las granas !
- Dab plaser, ce responó Arròda de Molin e que se n'anèn los dus.

Drin mei luenh, qu'encontrèn un aute gigant qui èra de cap a har ua rota a còp de pè. Aqueth tanpòc n'èra pas com los autes. Qu'èra mei hòrt que tots. De tant qui èra hòrt qu'esglachava las arròcas, tot miut, dab los pès e que se'n serviva tà peirar los camins.

Arròda de Molin e Jan de l'Ors que'u demandèn :

— B'ès hòrt ! E quin t'apèras ?

— Que m'apèri Trencamontanha e vos, quin v'aperatz ?

— Jo que m'apèri Jan de l'Ors, pr'amor lo pair men qu'ei un ors.

— E jo que m'apèri Arròda de Molin pr'amor que hèi aus carrats dab ua arròda de molin.

Trencamontanha qu'èra au son torn espantat per la cana de nau quinaus. Jan de l'Ors que'u digó :

— E'ns vòs seguir capvath deu monde ? Que haram causas de las granas !

— Dab plaser, ce responó Trencamontanha e que se n'anèn los tres.

Drin mei luenh, que vedón un gigant estenut en un camp de hroment, qu'escotava los bruts.

Que'u demandèn :

— B'ès hòrt ! E quin t'apèras ?

— Que m'apèri Aurelha Fina, qu'escoti lo hroment qui germia.

Los autes que credón de que's trufava d'eths.

— Que'vs disí la vertat, ce'us digó, qu'èi l'aurelha tan fina que poish enténer çò qui los autes n'entenen pas. Arrés no'm vòlen pas mei pr'amor qu'enteni tot çò qui non deverí pas enténer e que'm foten dehòra de pertot. E vos quin v'aperatz ?

— Jo que m'apèri Jan de l'Ors, pr'amor lo pair men qu'èi un ors.

— Jo que m'apèri Arròda de Molin pr'amor que hèi aus carrats dab ua arròda de molin.

— E jo que m'apèri Trencamontanha pr'amor que hèi camins en esglachant pèiras dab los pès.

Aurelha Fina qu'èra espantat per la cana de nau quintaus. Jan de l'Ors que'u digó :

— E'ns vòs seguir capvath deu monde ? Que haram causas de las granas !

— Dab plaser, ce responó Aurelha Fina e que se n'anèn los quate. En tot caminar, qu'encontrèn un aute òmi ; n'èra pas un gigant : qu'èra mau fotut, tonhut, de guingòi.

Que's digón :

— E hòu ! Aqueste non harà pas un companhon deus bons tà nosauts ! Un còp au ras d'eth que vedón escrit suu bonet : « Que n'èi tuat tres d'un còp ». Tà díser la vertat qu'avè aucidut tres moscas mes qu'avè escrit aquò tà's balhar importància.

— B'ès hòrt e quin t'apèras ?

— Que m'apèri Tonhut pr'amor qu'èi ua tonha.

— Eh ben, ce'u digón los autes, espantats, ça-i te'n dab nosauts, e que se n'anèn los cinc : Jan de l'Ors, Arròda de Molin, Trencamontanha, Aurelha Fina, e Tonhut.

Totun au cap d'ua pausa que's digón :

— Que cau que sàpim qui serà lo mèste.

— Que serà lo mei hòrt !

— Si hèm a las estòrças, los darrèrs que seràn avantatjats
puishque los purmèrs e seràn fatigats.

Que vam meilèu getar la cana ; lo qui mei luenh e la geti,
que serà lo mèste.

Jan de l'Ors que comencè. Que hasó virolejar la cana e que la getè hòrt
luenh. Arròda de Molin, eth, non la getè pas tan luenh com Jan de l'Ors.

Trencamontanha que pausè la cana per tèrra e d'un còp de pè que la
hasó volar, mes pas tan luenh com Arròda de Molin.

Aurelha Fina eth que digó :

— N'essagi pas, non la poish pas lhevar !

Tonhut tanpòc non la podè pas lhevar. Mes com èra un finàs,
un coquinàs, que cridè au monde qui's passejavan de l'aute part deu
gave :

— Espartatz-ve, monde de delà l'aiga !

- Qué vòs tu har ? ce'u demandè Jan de l'Ors.
- Eh ben ! que'us demandi de's har enlà tà non pas tuà'us dab la cana.
- Dèisha la cana ací, si la getas acerà non la poderam pas anar cuélher.

Tonhut, vertat qu'ei, non l'averé pas poduda lhevar eth tanpòc, qu'èra sonque ua rusada. Los autes que'u digón :

- Si la pòdes getar d'inc acerà que vòu díser de qu'ès tu lo mei hòrt. E atau qu'estó mèste. E que tornèn partir tots los cinc.

Que caminèn ua longa pausa. Qu'arribèn en vista d'un castèth.
Aurelha Fina non volè pas entrar, qu'entenè... un sarròt de causas.
Jan de l'Ors qui n'avè pas peur a la bruma que digó :
— Que vam entrar bissè ! Que vam anar véder çò qui's passa aqui
dehens.

04

Qu'entrèn. La taula qu'èra parada, ua sieta entà cadun, que's hiquèn a clacar. Un còp arregolats, que pugèn au solèr. Que i avè un lheit entà cadun :

— Eh ben ! ce digón, non va pas briga mau !

Que's coquèn. Dens la nueit, Aurelha Fina qu'arribè tau lheit de Jan de l'Ors, pr'amor d'estar mort de paur.

— Qu'èi paur, que se n'i passa causas ací !

— Òh, tu, n'ès pas qu'un pauruc !

Que l'enviè tau hons deu lheit.

L'endoman matin que's lhevèn. Davant deu castèth que i avè quate chivaus. Abans de partir tà caçar, be caló causir quau e devè demorar tà preparar la sopa.

Aurelha Fina qu'arrefusè de demorar, qu'avè paur. Que deishèn Arròda de Molin. Qu'èra conviengut qu'a mieidia que devè sonar la campana tà'us aperar tà la sopa.

Arròda de Molin qu'èra a har còser la garbura suu huec de la chemineia quan entenó, darrèr d'eth, ua votz qui'u demandè :

— Sénher, e'm poish cauhar, que soi morta de hred !

— Plan segur, ce'u responó, shens s'arrevirar, tròp aucupat qui èra a susvelhar la sopa.

Ad aqueth moment que's recebó un còp tarrible darrèr deu cap.

Que s'esvaní.

A mieidia la campana non sonè pas. Los autes, chepicats, que tornèn.

Que trobèn Arròda de Molin estenut a tèrra en trin de s'arregahar.

N'avè pas vist ad arrés. Qu'avè sonque entenut ua votz.

L'endoman, Trencamontanha que demorè. Qu'èra conviengut qu'a mieidia que devè sonar la campana tà'us aperar tà la sopa. Qu'èra a har còser la garbura suu huec de la chemineia quan entenó, darrèr d'eth, ua votz qui'u demandè :

— Sénher, e'm poish cauhar, que soi morta de hred !
— Plan segur, ce'u responó, shens s'arrevirar, tròp aucupat qui èra a susvelhar la sopa.
Ad aqueth moment que's recebó un còp terrible darrèr deu cap.
Que s'esvaní.

A mieidia la campana non sonè pas tanpòc. Los autes, chepicats, que tornèn. Que trobèn a Trencamontanha estenut a tèrra en trin de s'arregahar. N'avè pas vist ad arrés. Qu'avè sonque entenut ua votz.

Enfin, Jan de l'Ors que digó :

— Qu'i vau demorar jo, tà véder çò qui's passa !
Los autes partits tà caçar, Jan de l'Ors qu'èra aqui a har còser la garbura quan entenó, darrèr d'eth, ua votz qui'u demandè :
— Sénher, e'm poish cauhar, que soi morta de hred !
Que s'arrevirè : qu'èra un tròç de broisha bissè !

— Si as hred, hè't ençà, ce'u digó.

Lavetz au moment quan s'ajaquè la broisha, que'u dè un còp de cana de nau quintaus e que l'enviè lo mus purmèr tau huec. Après que la gahè peu còth e que l'anè péner a un cròc de carnicèr. Que sonè la campana. Los autes que's digón : « Aqueth, òc, que sona la campana ! » Qu'arribèn, e Jan de l'Ors que'us contè çò qui s'èra passat.

— Tè, ça-vietz véder.

Que'us miè dinc au cròc mes la broisha qu'avè halat. Totun qu'avè deishat sang e que la seguín a las pedadas.

La sang que s'arrestava davant d'ua lavassa,
que la truquèn, que sonava cloc ; que la lhevèn
e devath que descobrín un putz.

— Non pòt pas estar qu'aquiu en baish, qu'i cau anar, ce digón.
Mes qu'èra tostemp parierà, qu'i calè anar. Mes quí ?

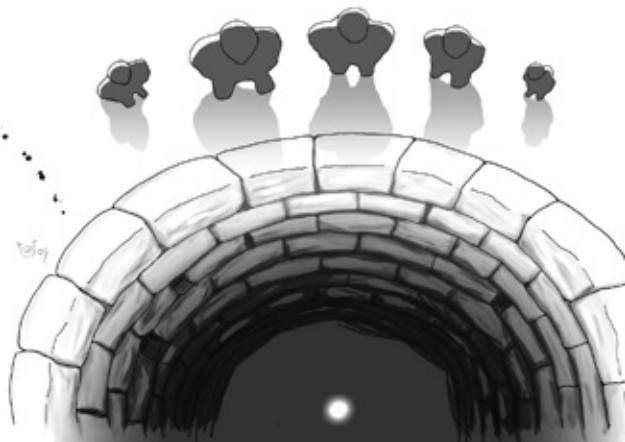
— Eh ben, jo qu'i vau, ce digó Arròda de Molin
qui n'avè pas peur.

Que'u baishèn dab ua còrda, ua còrda gròssa
e que cridava :

— Còrda ! Còrda ! Còrda !

Mes quan arribè a miei putz,
que hasè de mei en mei escur,
qu'avó peur e que'us cridè :

— Tornatz-me pujar ! Tornatz-me pujar !

Trencamontanha au son torn que voló essajar.
Que'u baishèn dab ua còrda, ua còrda gròssa
e que cridava :

— Còrda ! Còrda ! Còrda !

Mes quan arribè quasi au hons, que hasè de mei en mei escur,
qu'avó paur e que'us cridè :

— Tornatz-me pujar ! Tornatz-me pujar !

Tonhut, lo mèste, que demandè a Aurelha Fina d'i baishar,
mes non n'èra pas question ! Au mèste n'èra pas ad eth d'i anar.

— Bon, ce digó lo Jan de l'Ors qu'i vau anar, jo.

Que's hiquè la cana au plec deu braç e que baishè.

— Còrda ! Còrda ! Còrda !

Eth, qu'i arribè au hons bissè ! e qu'espiè çò qui avè aqui baish.
Que i avè quate pòrtas dens la murralha, com pòrtas de preson.
D'un còp de cana que crebè la purmèra, darrèr qu'i trobè ua beròja
gojata presoèra e ua saca d'aur.

— Mon Diu, ce'u digó, e jo qui'm pensavi de'm morir ací, n'aurí pas jamei
credut qu'arrés e'm viengoren desliurar.

— Eh ben, ce'u digó Jan, ça-i que't vau sortir d'ací.

Que la miè tau pè deu putz, que l'estaquè a la còrda e que demandè
aus autes de la tirar tau bèc.

Quan estó en haut, Tonhut que digó en la véder :

— Aquera qu'ei mea.

Jan de l'Ors, au hons, que continuava la soa exploracion. Que tornè forçar ua auta pòrta d'un còp de cana. Darrèr, qu'i trobè ua beròja gojata presoèra, enqüèra mei beròja que la purmèra, dab ua bèra saca d'aur.

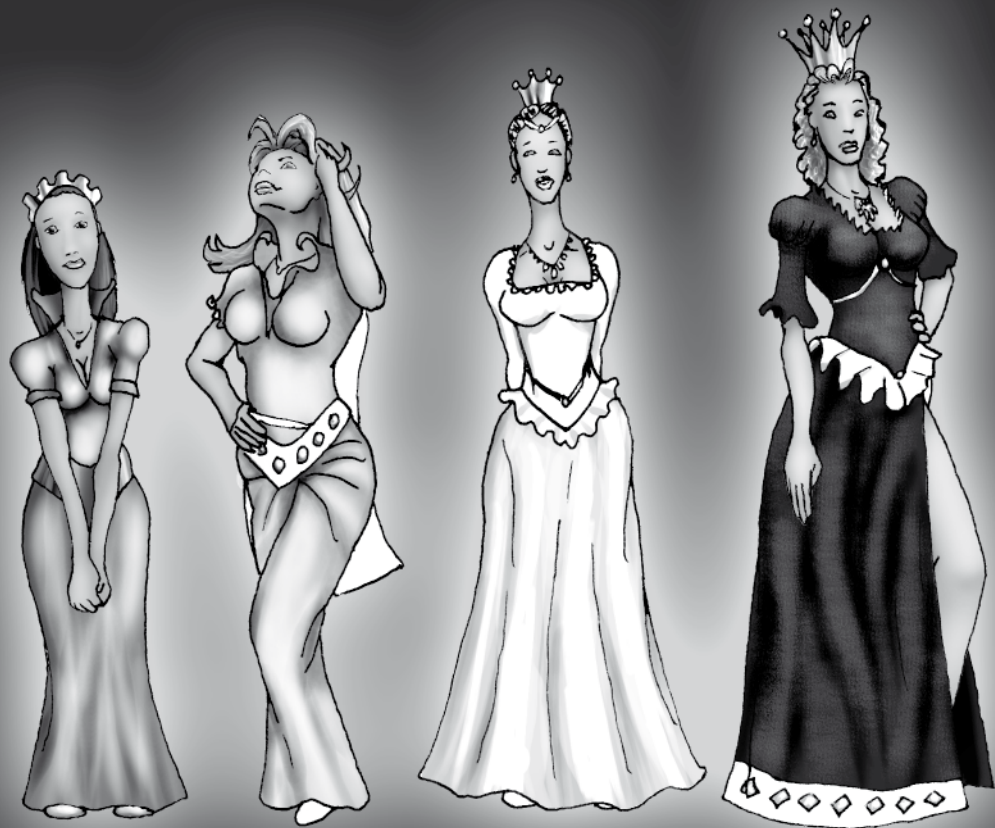
— Mon Diu, ce digó, e jo qui'm pensavi de'm morir ací, n'aurí pas jamei cregut qu'arrés e'm viengoren desliurar.

— Eh ben, ce'u digó Jan, ça-i, que't vau sortir d'ací.

Que la miè tau pè deu putz, que l'estaquè a la còrda e que demandè aus autes de tirar. Quan estó en haut, Tonhut que deishè la purmèra e que's prenó aquera qui èra enqüèra mei beròja.

— Aquera qu'ei mea.

E atau que pugèn quate gojatas de mei en mei beròjas e cada còp Tonhut que's prenè la mei beròja.

2004

Jan de l'Ors au hons qu'estacava las sacas d'aur qui èran de mei en mei bèras. Tonhut, au som deu putz, que hasè tostemp la medisha causa : que deishava la purmèra saca pr'amor la qui arribava qu'èra mei bèra e fin finala que's guardè la mei bèra de totas.

A la fin que cridè a Jan de l'Ors :

— Non n'i a pas mei ?

— Non, non n'i a pas mei. Adara, pujatz-me !

Lavetz Tonhut que digó aus autes :

— Qu'avetz plan entenut, que i a sonque quate sacas, non i a pas que quate gojatas e qu'èm cinc. Quan sia pujat que volerà tad eth ua saca e ua gojata, que calerà que quauqu'un de nosauts e se'n passe.

Que vau mei deishà'u au hons.

Que getè la còrda dens lo putz, que'u barrèn dab la lavassa gròssa e que s'escapèn.

Arròda de Molin, Trencamontanha e Aurelha Fina
n'èran pas tròp fièrs mes Tonhut eth, qu'èra ua canalha.
Que s'escapèn e que'u deishèn dens lo putz.

Lo praube Jan de l'Ors que vedó lo putz a barrà's.

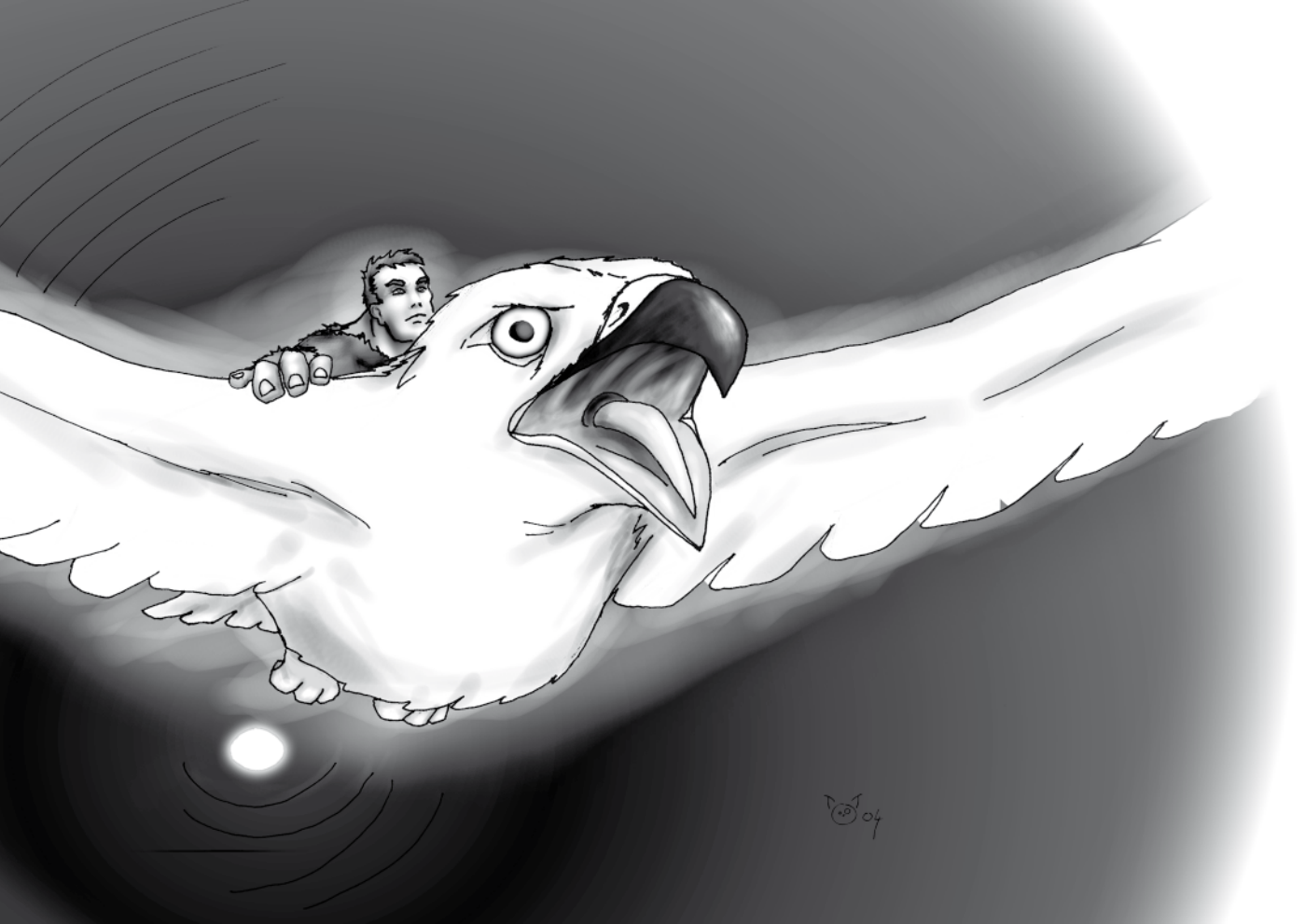
Qu'èra sol aqui au hons. Qué calè har ?

A sobras de virar, d'arrevirar, a sobras de cercar,
que trobè la vielha broisha qui s'esconè en un canton
e que la gahè.

— Ah ! tu, ce'u digó, que cau que'm sortescas d'ací
o que t'escani.

— Òc, que te'n sortirèi, que te'n sortirèi ce'u prometó.
Qu'aperè un gran ausèth, ua agla blanca, qui vivè aqui
e que digó a Jan de l'Ors :

— N'as pas qu'a pujar a cavalhas sus l'ausèth,
quan te demande carn que'u ne daràs e que't pujarà.
Que'u balhè un vetèth e atau qu'estó.

04

L'ausèth que volava putz capsús e Jan que i èra dessús : « Carn ! carn ! ce cridè l'agla, carn ! »

Cada còp qui cridava, Jan que copava un tròç de vetèth e que'u ne dava. « Carn ! carn ! »... E que pujavan, que pujavan... Quasi arribats au som deu putz non i avè pas mei carn e l'agla que baishè tau hons.

« Aquò non pòt pas anar » ce's pensè Jan de l'Ors.

Que's hiquè en cèrcas de la broisha e a sobras, que la descobrí esconuda en un aute canton.

— Ah ! ce'u digó, adara que n'i a pro d'aqueth tribalh. Que vas pagar ! Que la se hiquè devath deu braç e cada còp qui l'agla e cridava « Carn ! » que'u balhava un tròç de broisha. Qu'èra tilhuda aquera broisha, com un corbaish, e l'agla que se'n vedè tà nhaspar-la. A sobras, quan avó acabat la broisha, qu'arribèn au bèc. D'un còp de punh, Jan de l'Ors que hasó sautar la lavassa e que sortí.

Aurelha Fina qu'ac avè tot entenut :

— Qu'arriba, avisatz-ve, qu'arriba, que'ns va tuar a tots.

Los autes n'avèn pas entenut arren.

— Bòh ! pensa, tè, a tu pauruc ! Au hons qu'ei, e que i va petar ! ce digó Tonhut.

Mes a fòrça, Jan de l'Ors que'us tornè gahar.

N'èra pas content, briga content ! Que demandè :

— Quau ei lo qui a avut l'idea de'm deishar au hons deu putz ?

Arròda de Molin, Trencamontanha e Aurelha Fina, amassa, que responón :

— Tonhut !

Lavetz d'un còp de cana, Jan de l'Ors que descapitè a Tonhut e com aqueste e s'avè causit la mei beròja gojata e la saca d'aur mei bèra, qu'estó la soa part.

Que tornè tà casa e la soa mair que n'estó urosa !
— E vedes mamà, ce'u digó, que t'aví prometut de tornar. Fortuna hèita e dab ua hemna, ací que soi e que podem víver urós.

E cric e cric mon
conte qu'ei fenit,

E cric e crac mon
conte qu'ei acabat.

© CRDP d'Aquitaine, 2005
75 cours Alsace-Lorraine – 33075 Bordeaux cedex
Edicions CRDP d'Aquitània - CAP'ÒC - CDDP 64
Director: Jean-Marie Puslecki
ISBN : 2-86617-484-4

Site deu CAP'ÒC
<http://capoc.crdp-aquitaine.fr>

© Réseau Canopé, 2016
(établissement public à caractère administratif)
Téléport 1 @ 4 - CS 80158
86961 Futuroscope Cedex
Director de publicacion : Jean-Marc Merriaux
Concepcion/empaginacion : CAP'ÒC
ISBN : 978-2-240-03998-9
Ref.: 3309N003

